

Istenért, de melyik hazáért?

Tom Lorman: For God and which Nation? The Ideology of František Jehlička, Priest, Politician and Pariah of the Slovak National Movement. =Slavonic and East European Review, 96.vol. 2018. no 3. 503-540. p

A tanulmány szerzője, aki legújabb kori közép-európai történelmet oktat a *University College London* Szláv és Kelet-európai Tanulmányok Tanszékén, egy a századelő Magyarországon jól ismert, szlovák nemzetiségű katolikus pap, politikus és közíró munkásságát és személyiségét igyekszik a megszokottól eltérő megvilágításba helyezni. Amint előljáróban leszögezi, bár az utóbbi időben mintha nagyobb figyelmet kapna Jehlička katolikus filozófiai, erkölcsbölcseleti munkássága, még mindig szilárdan tartja magát, úgy a magyar, mint a szlovák történészek körében az a nézet, hogy a politikában köpönyegforgató volt, elárulta népe ügyét, de magyarországi támogatóit is csak hitegette, hogy a szlovákságot visszavezeti Szent István koronája alá. Szerinte Jehlička páter igenis hű volt elveihez, a katolicizmushoz, s egész aktív életében azt a megoldást kereste, miként őrizhető meg a szlovákok nemzeti identitása, anélkül, hogy a katolikus hittől el kellene távolodniuk. Lorman ezt az állítását meggyőző érvekkel támasztja alá, Jehlička életútjának, műveinek, a kortársak róla alkotott véleményének és a kor politikai viszonyainak elemzésével.

František Jehlička a Felvidéken, Jókúton született, 1879-ben. A szlovák nemzettudatot a családból hozta. Mélyen hívő katolikus volt, már 15 éves korától tudatosan készült a papi hivatásra. Iskoláit Pozsonyban és Esztergomban végezte, teológiát a bécsi Pazmaneumban hallgatott. 1901-es pappá szentelése után a szlovák lakosságú Modorban kezdte meg lelki pásztori tevékenységét, és nyomban szervezni kezdte a helyi katolikus életet, de a szlovák nemzeti mozgalomnak is élére állt, az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nemzetiségek öntudatra ébredésének és önállósulási törekvéseinek időszakában. Támogatta és elősegítette népének kiszakadását a Monarchiából 1918-ban, ám élete hátralévő részét mégis az „istentelen” cseheknek a szlovákokkal szembeni méltánytalan magatartása elleni harcnak szentelte, küzdött az autonómiáért, de mindig hű maradt a szlovák katolikus jelszóhoz: Istenért és a Népért! Lorman szerint mellőzése

elsősorban annak köszönhető, hogy nem lehet pedánsan besorolni sem a szlovák sem a magyar nacionalisták közé, ezért teológiai, publicisztikai, politikusi munkássága sem kap kellő figyelmet. Kedvező változásként értékeli viszont, hogy 2010-ben, Magyarországon reprint kiadásban megjelent egyik fontos munkája, Pikler Gyula pozitivistá jogfilozófiájának bírálata. Elhíresült „pálfordulásaival” kapcsolatban Janek István szavait idézi, aki szerint Jehlička karrierje voltaképpen a korabeli nacionalista eszmék közötti útkeresés volt. A szerző úgy látja – beismeri, nem áll egyedül ezzel a véleményével –, hogy pályája és életműve a látszat ellenére nagyon is konzisztens volt: vezérfonala a katolicizmushoz való ragaszkodás, amely hite szerint ki volt téve a liberalizmus, a szocializmus, a protestantizmus, a szabadkőművesek és a zsidók állandó támadásának. Eleinte támogatta a *Hlas* ('hang') mozgalmat, amelynek tagjai, Masaryk hatására azt vallották, hogy a csehek és a szlovákok egy nemzetet alkotnak. Bécsi doktori tanulmányai idején, 1903-ban azonban a Keresztény Szocialista Mozgalomhoz szegődött, amelyhez élete végéig hű maradt. Ezáltal azonban, véli Lorman, maga is belekerült a bizakodás és az üldöztetés érzésének ördögi szorításába. A korabeli katolikus értelmiség és politikusok ugyanis meg voltak győződve róla, hogy egy katolikus hitbéli megújulás élharcosai Európában, ugyanakkor tartottak tőle, hogy ezt a megújulást egy „*Kulturkampf*” fenyegeti, amelyet azok indítottak, akik aljas céljaik elérése érdekében akarták aláásni a vallásos hit és az egyház tekintélyét. Ezért fordult Jehlička a „*Hlas*”-ba tömörült korábbi elvbarátai ellen. Újságcikkeket írt, amelyekben azzal vádolta őket, hogy eszméik támadás nemcsak a vallás, hanem a szlovák nemzet legmagasztosabb eszméi ellen is. Különösen Masarykot vette célba, akinek katolikus ellenessége közismert volt. A *Hlas* visszavágott, bigottnak és hypokritának nevezte. Jehlička azonban a *Katolícke Noviny* hasábjain publikált replikáival nagy népszerűsége tette szert. Egyre kritikusabb hangot ütött meg a Katolikus Néppárttal és a liberális magyar kormánnyal szemben is, amiért támogatta a gyökerüket vesztett emberek tömegeit kitermelő urbanizációt, a szabad kereskedelmet és a filozemitizmust. Bár a Pártnak a szlovákság körében is sok híve volt, a *Katolícke Noviny*, Jehličkával az élen mégis szakított vele, amiért nem határolódott el elég határozottan a kormány magyarosítási politikájától, s nem karolta fel az általános választó jog kérdését. 1905-ben

megalapították a Szlovák Néppártot (*Slovenská Ľudová Strana*), amelynek színeiben Jehlička mandátumot nyert az Országgyűlésben; jelzésértékű, írja Lorman, hogy hangsúlyozta: a katolikus egyház tágabban értelmezett érdekeinek alapján vágott bele a parlamenti karrierbe. Szlovák kritikusai azonban becsvágyából és pénzéhségéből eredeztették ilyen irányú ambícióit. Képviselői mandátumáról azonban az egyházi hatóságok felszólítására csakhamar le kellett mondania. A világi hatóságok részéről polgári peres eljárás is indult ellene, azon az alapon, hogy a kampány során nacionalista agitációt folytatott. Pártján belül viszont azért bírálták, mert nem voltak megelégedve „mérsékelt” parlamenti magatartásával. Amikor megszüntették ellene az eljárást, szlovák párttársai a magyar hatóságokkal való kiegyezéssel, a szlovák ügy elárulásával vádolták. Egyházi előjárói jóvoltából a jelentékeny számú szlovák lakossal bíró Tabánba került, mint káplán. Bár nem volt látható jele annak, hogy szlovák nemzeti mozgalmat próbált volna szervezni a hívek között, különböző álneveken ekkor is publikált, szlovák nyelvű hitbuzgalmi folyóiratokat és könyveket szerkesztett. Nyilvánosan azonban a magyar katolikus hierarchiának igyekezett imponálni, belépett a Szent István Társulatba, publikált magyar katolikus folyóiratban, és tudományos reputációját is ekkor alapozta meg, 1908 és 1916 között írott cikkeivel, pamfletjeivel, de főként nagylélegzetű erkölcsbölcseleti műveivel. Valamennyiben a katolikus hitet védelmezi, és ostorozza kora liberális és szocialista értelmiségét. Figyelemre méltó azonban, hogy bár többször hivatkozik nemzetre és hazára, kerüli, hogy megnevezze, pontosan melyikre gondol. Ekkoriban keletkezett művei közül kiemelkedik a kor vezető jogfilozófusát, Pikler Gyulát, ill. az ő pozitivizmusát bíráló könyve („Pikler jogbölcseletének és világnézetének kritikai bírálata”). Pikler azzal vívta ki Jehlička ellenszenvét, hogy elvetette azt a tételt, miszerint a jognak erkölcsi, vallási elveken kell alapulnia. Hasonló kérdéseket feszeget a „Társadalmi kérdés és etika” (1908), amelyben bírálja a liberalizmust, mert teret engedett a féktelen kapitalizmusnak, a féktelen kapitalizmust, mert kinevelte a szocialista mozgalmat és a szocializmust, mert hanyagolja az erkölcsöt, az igazságot és a szeretetet. „Erkölcsi és társadalmi jólét” c., 1916-ban megjelent könyve, írja Lorman, ma is kiváló bevezető lenne egy keresztény társadalomfilozófiai műhöz. Jóllehet rebesgették, hogy továbbra is kötődik a szlovák nemzeti mozga-

lomhoz, ez a két könyv tanári állást szerzett neki a budapesti teológián. A közvélemény formálásának, a sajtónak több cikket is szentelt, amelyekben forradalom szításával vádolta a baloldali-liberális sajtót, először a fejekben, majd az életben. Célszerűnek látta a sajtóban olvasottakat némi székszisszel kezelni. Az, hogy 1914-ben a Monarchia hivatalos véleményét hangoztatva a háború kiobbantását maga is a gyarmatbirodalmát Németországtól féltő brit politika manipulációinak tulajdonította, Lorman szerint annak tudható be, hogy a háborús hév őt is magával ragadta. 1918-ban azon a nézetben volt, hogy Károlyi államcsíny eredményeként jutott hatalomra. Kormányát, főként annak kisebbségi ügyekkel megbízott miniszterét, Jászi Oszkárt nem tudta elfogadni. Alternatívát kínált számára az újonnan létrejött csehszlovák állam. 1918-ban lemondott az egyetemi katedráról, és Pozsonyba költözött.

Jóllehet folyamatosan hangoztatta lojalitását az új állam iránt, kezdetről fogva figyelmeztetett, hogy Prágából olyan kezdeményezések is jönnek, amelyek ellen a szlovákságnak védekeznie kell. Belépett az újra megalakult Szlovák Néppártba, s megszervezte a Pécsre költözött Erzsébet Egyetem helyett a pozsonyi Comenius Egyetemet. Lassacskán azonban megnövekedett benne az ellenállás a prágai ideákkal szemben, pl., hogy nincs külön szlovák nemzet, hogy az alkotmány meg sem említi a szlovák autonómiát, a legfontosabb azonban Prága antiklerikális politikája volt. Jehlička kritikája egybecsengett azzal a magyar véleménnyel, hogy Csehszlovákia illegitim állam, s hogy a szlovákok és az ottani magyarok Magyarországhoz akarnak tartozni. Természetesen legott lábra kaptak olyan híresztelések, hogy Jehlička Magyarországgal működik együtt, s kétségbe vonja Csehszlovákia legitimitását. Ezt igazolni látszott a páter és paptársra, J. Hlinka párizsi utazása, amelynek során szlovák autonómia-tervükkel titokban felkeresték a Közép-Európa térképét átrajzoló szövetségesek képviselőit. A nagyhatalmak, amelyektől remélték, hogy ráveszik Masarykot a közös állam létesítéséről aláírt „Pittsburghi Megállapodás”-ban ígért autonómia megadására, a tervet határozottan elutasították. Sőt, a francia hatóságok felszólították a szlovák delegációt, hogy 24 órán belül hagyja el az országot. Visszaútban értesültek róla, hogy hazatérve letartóztatás vár rájuk, hazaárulás miatt. Ennek okán Jehlička inkább Bécsbe, majd azt követően Budapestre jött. Ezzel újra alapot szolgáltatott

arra, hogy a szlovák ügy árulójának nevezzék, sőt, arra a következtetésre jussanak, hogy már párizsi útja előtt magyar zsoldban állt. Lorman idézi Janek Istvánt, aki szerint erre nincs bizonyíték. Egyébként sem valószínű, hogy rendíthetetlen katolikus hite, amelyhez való ragaszkodását sokoldalúan bizonyította, összefért volna az antiklerikális Károlyi-, vagy az arra következő bolsevik rezsimmel való szövetkezéssel. Sokkal valószínűbb, hogy a letartóztatástól való félelem és az készítette erre a lépésre, hogy 1919 őszén, Magyarországon egy konzervatív rezsim került hatalomra, amelyben a katolikus vallás és egyház pozícióját sokkal inkább biztosítottak láttá, mint az „istentelen és szabadgondolkodó” Csehszlovákiában. Ott előretörték a baloldali pártok, s 1920-ban már a kormányzó koalíció tagja lettek, a „*Kulturkampf*” ott vesztésre állt. A Horthy-rezsim sokkal engedékenyebb nemzetiségi politikát folytatott, mint Csehszlovákia, és megadta a határain belül élő szlovákoknak azt, amit Csehszlovákia megtagadott tőlük, az autonómiát. Ezen felbuzdulva Jehlička egy paptársával nagy ívű autonómia-tervet dolgozott ki, Magyarországon belül, de az egész szlovákság számára. Ezt, nagy meglepetésére a szlovák nacionalisták Csehszlovákiában mégsem fogadták kitörő örömmel. Népszerűsítésére Budapesten lapot alapított (*Slovák Zahraničny*), amelyet a kisebbségi tárca finanszírozott. Ezt csak titokban lehetett bejuttatni Csehszlovákiába, így nem fejtett ki lényeges hatást. Létrehozta a Magyarbarát Tót Néppártot (*Uhorsko-Slovenská Ľudová Strana*). Erőfeszítései azonban itt sem hozták meg a kívánt eredményt, nem sikerült mozgósítania a magyarországi szlovákságot, sőt, rivális lapot indítottak (*Slovensky Národ*) és szlovák függetlenségi pártot alapítottak. Lorman megjegyzi, hogy mindkettőt a magyar külügyminisztérium finanszírozta. Sikertelensége elkedvetlenítette Jehličkát. Lengyelországba távozott, ahol a varsói egyetemen neo-skolasztikus filozófiát adott elő, s kacérkodott a lengyel-szlovák, vagy magyar-lengyel-szlovák föderáció gondolatával. Magyarországon visszautasított egy parlamenti mandátumot, és 1921. május 25-én megalapította az Új Szlovák Nemzeti Tanácsot, amelynek elnökeként ő volt az első modern szlovák politikus, aki független szlovák államot követelt. Lorman szerint, érdekes módon nem annyira az összes szlovák anyanyelvű beolvasztása egy nagyobb Magyarországra, hanem inkább a szlovák függetlenség követelése volt az, amivel kihívta maga ellen a Magyarországra emigrált

szlovákok haragját. Pártja ál-gyászjelentést publikált, amelyben Jehličkát a pánszlávizmus árulójának titulálta. 1920 és 1926 között Lengyelország és az USA között ingázott, tanított a Washington D.C.-beli Katolikus Egyetemen, feladta a lengyel-szlovák föderáció tervét, és minden erejét a nemzetközi közvélemény Csehszlovákia ellen hangolására fordította. Ebben sem ért el eredményt, ezért 1926-ra ezzel is felhagyott, legalábbis Amerikában. Visszatért Bécsbe, a kapucinus kolostorbeli cellába, onnan utazgatott Genfbe, a Népszövetségbe, hogy a szlovák függetlenség mellett lobbizzon. A magyar külügyminisztérium költségén újra indította az amerikai szlovák lapot (*Samostatné Slovensko*) és a *Samostatnost'* c. hetilapot, az utóbbi lett a szócsöve a prágai kormánynak a szlovákokat érintő hátrányos intézkedései ellen. Közben azonban folyamatosan biztatta a magyar kormányt, írja Lorman, hogy a független Szlovákia átmeneti állam lenne a Magyarországra való betagozódásig. Együttműködése a magyar kormánnyal végül is lelepleződött, amikor Bethlennel együtt utazott Londonba (1933). Ez megmaradt barátait is eltávolította tőle, és arra készítette őket, hogy aláírják a csehszlovák parlament 1933. december 20-án elfogadott nyilatkozatát, amely Jehličkát a szlovák érdekek elárulásával vádolta, és a magyar revíziós propaganda eszközének bélyegezte. Lorman szerint a páttert ért bírálatok hevesységét elsősorban az indokolja, hogy szlovák nemzetársai akkoriban a cseh uralmat kívánatosabbnak ítélték a magyarnál, és tartottak tőle, hogy az önálló Szlovákiát erős szomszédai egy-kettőre beszippantanák. Jehličkát azonban a kritikák nem állították meg a csehszlovák állam lebontásáért folytatott harcában. 1934-től a náci Németország és a fasiszta Olaszország támogatásával ostromozta a szovjet és a zsidó befolyást a szlovákság körében. Rokonszenve a fasiszták iránt tovább növekedett Mussolini és a katolikus egyház konkordátuma, ill. a spanyol polgárháború okán, mert a köztársaságiak üldözték a katolikus hívőket és papokat. Ezért üdvözölte Magyarország kapcsolatainak szorosabbra fonását az antibolsevista fronttal (a náci Németországgal és a fasiszta Olaszországgal). Lorman szerint azonban ez csak taktikai fogás volt részéről, hogy támogatást szerezzen a radikális szlovák jobboldalnak. Berlinben és Rómában is azzal lobbizott, hogy egy új magyar-szlovák föderáció természetes szövetségese lenne a fasiszta hatalmaknak, s megakadályozná, hogy a bolsevista mótely Csehszlovákián keresztül eljuthasson Európába. 1937-

ben, Bajorországban erről a témáról megjelent könyve akkora sikert aratott a német diplomáciában, hogy az USA-ban felkerült a fontos náci szövegek listájára, holott a gyakorlatban csak elenyésző hatása lehetett, véli a tanulmány szerzője. Szerinte az sem valószínű, hogy „*Should Great Britain Go to War for Czechoslovakia?*” (‘Háborúba menjen-e Nagy-Britannia Csehszlovákiáért?’) c. írása – ebben azt állítja, hogy Csehszlovákia összeesküdött a Szovjetunióval a brit gyarmatok elszakítására és bolsevizálására – hatással volt arra, hogy Prága, brit és német nyomásra területének egy részéről Németország és Magyarország javára lemondott, s Szlovákiának nagyfokú autonómiát adott. Megjegyzi azonban, hogy Hitler figyelmét mindenképpen felkeltette, mert 1938 szeptemberi, *Sportpalast*-beli beszédében, amelyben kimondta, hogy a szlovákok külön nemzet, szó szerint idézett Jehlička hozzá intézett táviratából. Ez a beszéd bátorította fel a szlovák nacionalistákat, hogy 1938. október 6-án autonóm kormányt állítsanak fel, majd 1939. március 14-én kikiáltásuk a független szlovák államot. Jehlička páter azonban ezt már nem érte meg, 1939. január 3-án, 59 éves korában, kolostori cellájában szívhalált halt. Testvére, Vilma Budapesten élt, ezért lelt örök nyugalóhelyre a Farkasréti temetőben. Részünkről megkapta a végtisztességet: a magyar kormány síremléket emelt neki. [A szlovák nemzet hálája azonban – úgy tűnik – egyelőre még várat magára, pedig 1993-ban már másodszer élt a nemzetközi helyzet adta lehetőséggel, és lett független Szlovákia.] Jehlička mentségére mindenkori szlovák bírálóival szemben Lorman azt hozza fel, hogy lojalitása Szlovákia iránt töretlen, jóllehet pragmatikus volt. A mérce számára az volt, melyik állam szolgálja leginkább a szlovákok javát. Sokan voltak így ezzel kortársai közül. Egész aktív életét abban a tudatban élte le, hogy egy „kulturharc” részese, amely a katolikus egyház és világi ellenfelei között zajlik. Ezek a világi ellenfelek formálták a maguk képére Magyarországot 1918 előtt. Az új Európa létrehozásával, 1918-ban megint ezek léptek a színre. Az I. világháború előtt ezeknek megtestesülése volt a magyarországi liberális rezsim, a „budapesti ideák”, a háború után pedig a Csehszlovák Köztársaság, a „prágai ideák”. Mindkettő ellen egyforma hévvel harcolt.

Gyetzvai Mária